

УДК 392.1(476)

DOI 10.52928/2070-1608-2026-77-1-94-104

ТРАДЫЦЫЙНАЯ ПАХАВАЛЬНАЯ АБРАДНАСЦЬ СТАРАВЕРАЎ
ПАЎНОЧНА-ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ
(НА АСНОВЕ МАТЭРЫЯЛАЎ ПАЛЯВЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ ПАЧАТКУ ХХІ СТ.)

канд. гіст. навук, дац. У.Я. АЎСЕЙЧЫК
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт імя Еўфрасініі Полацкай)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6433-0039>

Артыкул прысвечаны характарыстыцы традыцыйнай пахавальнай абраднасці старавераў Паўночна-Заходняй Беларусі. Асновай для працы сталі матэрыялы сучасных палявых фальклорна-этнаграфічных даследаванняў, праведзеных у асяроддзі старавераў рэгіёна. Для даследавання таксама прыцягнуты і больш раннія матэрыялы і архіўныя крыніцы. У артыкуле выяўлена традыцыйная структура пахавальнага абраду, ахарактарызаваны яго асноўныя этапы і рытуальныя дзеянні, прасочана эвалюцыя пахавальнага абраду на працягу другой паловы ХХ – пачатку ХХІ ст. Прыходзім да высновы, што нават да сучаснага перыяду гэта частка народнай культуры старавераў захавала нямаля архаічных рысаў. Як вынікае з аналізу матэрыялаў, на пахавальны абрад значны ўплыў аказвалі рэлігійныя прадпісанні і нормы старавераў, што прадвызначыла яго структуру і паўплывала на комплекс уяўленняў і рытуальных дзеянняў. Гэта асаблівасць характэрна і для сучаснага перыяду. Аналіз матэрыялаў таксама паказвае, што ў структуры пахавальнага абраду старавераў відавочна прасочваюцца ўласна рускія этнічныя традыцыі.

Ключавыя словы: пахавальная абраднасць, стараверы, Паўночна-Заходняя Беларусь, рытуал, пахаванне, традыцыя, эвалюцыя.

Уводзіны. У комплексе абрадаў сямейнага цыкла асаблівае месца займаюць рытуалы, якія суправаджаюць пахаванне чалавека. Пахавальная абраднасць адносіцца да найбольш устойлівых элементаў этнічнай культуры. Па гэтай прычыне яна з'яўляецца надзвычай інфарматыўнай (а таму вельмі важнай і каштоўнай) крыніцай для даследавання этнічных і этнакультурных працэсаў. З іншага боку, пахавальная абраднасць дазваляе выявіць узаемасувязі абрадавых комплексаў сямейнага і календарнага цыклаў, яе даследаванне садзейнічае лепшаму разуменню іншых праяў самабытнай духоўнай і матэрыяльнай культуры этнічных супольнасцей. У комплекс пахавальна-памінальнай абраднасці ўваходзіць абрад пахавання, індывідуальныя памінальні (памінальныя ўрачыстасці, якія здзяйсняліся ў адпаведныя дні пасля смерці чалавека) і памінальныя ўрачыстасці, уключаныя ў календарныя святы. Мэта дадзенага артыкула – выявіць асаблівасці традыцыйнай пахавальнай абраднасці старавераў-беспапоўцаў Паўночна-Заходняй Беларусі.

Геаграфічныя межы даследавання абумоўлены арэаламі рассялення старавераў у межах рэгіёна. Асноўны масіў іх пасяленняў сканцэнтраваны на тэрыторыі сучасных Браслаўскага, Мёрскага, Шаркаўшчынскага, Пастаўскага і Глыбоцкага раёнаў Віцебскай вобласці і пераходзіць на літоўскія і латвійскія землі; на поўдні да яго прымыкаюць невялікія арэалы на тэрыторыі Астравецкага і Ашмянскага раёнаў Гродзенскай вобласці, Мядзельскага і Валожынскага раёнаў Мінскай вобласці. Асновай для працы сталі матэрыялы палявых фальклорна-этнаграфічных даследаванняў, праведзеных у рэгіёне ў пачатку ХХІ ст. Да выяўлення асаблівасцей пахавальнай абраднасці старавераў паўночна-заходняга рэгіёна былі прыцягнуты таксама і больш раннія матэрыялы і архіўныя крыніцы. Варта адзначыць, што дадзеная праблематыка не знайшла належнага адлюстравання ў навуковых публікацыях. Яна толькі закраналася ў артыкуле А.А. Гарбацкага і Т.В. Дабжынскай [5], а таксама ў навукова-папулярным выданні Т.І. Хурсан [14].

Асноўная частка. Структура пахавальнага абраду старавераў, як і мясцовага беларускага насельніцтва, уключае рытуальныя дзеянні да пахаванняў, а таксама непасрэдна пахаванне з абавязковым памінальным застолем пасля яго. Да сферы пахавальнай абраднасці належыць таксама комплекс уяўленняў і павер'яў, звязаных са смерцю і “іншым” светам. Падобныя ўяўленні адрозніваюцца высокай ступенню захаванасці і кансерватыўнасці. Такім чынам, непасрэдна да пахавальнага абраду прымыкае комплекс прымет, якія, як лічылася, прадказваюць смерць чалавека. Матэрыялы сучасных палявых даследаванняў паказваюць, што высковае стараверскае насельніцтва рэгіёна (пераважна старэйшага пакалення) па-ранейшаму ў якасці прымет “на смерць” указвае незвычайныя паводзіны жывёл, птушак, насякомых (вышце сабакі, спяванне курыцы і інш.). У якасці такіх прымет могуць разглядацца і “прадказанні”, убачаныя ў сне: “Ну, собака выець ілі землю роет, то на покойніка, еслі выець і вверх глядзіць – на жарар. ... Ну, там [у сне – А.У.] пастройкі так гэта это самое новые так ещѣ ж говорят на пахарон”¹. Трэба заўважыць, што падобны набор прыкмет уласцівы і мясцоваму беларускаму насельніцтву [8, с. 56].

Як і ў мясцовага беларускага насельніцтва, інварыянтам традыцыйнага пахавальнага абраду ў старавераў рэгіёна было пахаванне людзей сталага ўзросту, якія памерлі “сваёй” смерцю. Паводле традыцыйных уяўленняў натуральнай (“правільнай”) смерцю чалавека лічылася “свая” смерць (г.зн. смерць “ад старасці”). У такім разе

¹ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Васільевай У.П., 1943 г.н. у в. Мілейкі Мёрскага р-на.

смерць чалавека настае ў выніку таго, што той пражыў свай “век”. Такая абумоўленасць тлумачыцца сувязцю ў традыцыйнай свядомасці паняцця “век” (працягласць жыцця чалавека) з яго “доляй”, якая яму даецца пры нараджэнні. Варыянт “памерці сваёй смерцю”, паводле традыцыйных уяўленняў, з’яўляецца ідэальным. Да такіх нябожчыкаў адносіліся з глыбокай пашанай і іх рэгулярна паміналі. Іншыя варыянты смерці (“не сваёй”, заўчаснай) ва ўмовах традыцыйнага грамадства разглядаліся як непажаданыя [9, с. 143–144; 13, с. 131; 12, с. 40; 3, с. 102].

Малюнак 1. – Пахаванне ў старавераў Шаркашчынскага р-на.
З сямейнага архіва В. Гудковай, г. Наваполацк

Сярод усіх катэгорый нябожчыкаў, што памерлі “не сваёй” смерцю, асобна вылучаліся самагубцы, стаўленне да якіх было абсалютна адмоўным. Згодна з народнай традыцыяй, такіх памерлых не паміналі і не адпявалі, іх не хавалі на агульных могілках. Такі іх статус “нячыстых” нябожчыкаў падмацоўвалася і пазіцыяй стараверскай царквы. Гэта характарыстыка пастаянна адзначаецца рэспандэнтамі: “Вот если повешается человек, батюшка хоронит не будет. Так, где-нибудь водаль его хоронят, не на кладбище, не молотся по ем, и батюшка не приезжает. Если человек памёр, то явоня звезда падает” (в. Залессе Глыбоцкага р-на) [4, с. 90].

Але архіўныя крыніцы ўсё ж фіксуюць выпадкі пахавання самагубцаў на агульных могілках. Такі выпадак здарыўся ў 1937 г. у Відзаўскай абшчыне (Браслаўскі раён). Разам з тым, пахаванне адбылося з выкананнем многіх рэлігійных частак, нягледзячы нават на тое, што памерлы не быў у споведзі, не хадзіў у храм, а таксама характарызаваўся як “отчаянный табакою и брадобрия”. Мясцовы святар (духоўны настаўнік) адмовіўся яго хаваць і настойваў на тым, што не трэба па ім “служить погребение а также и хоронит на кладбище”. Пра гэта святар заявіў старшыні абшчыны, аднак той не паслухаўся і арганізаваў пахаванне на могілках. Як сведчаць крыніцы, пахаванне прайшло з выкананнем многіх рэлігійных частак (наяўнасць пахавальнай працэсіі з крыжам, прысутнасць групы пеўчых і інш.). Гэта пахаванне ўзбудзіла ўсю абшчыну, у выніку чаго яна накіравала прашэнне ў Вышэйшы стараверскі савет у Вільні (далей – ВСС) каб перапахаваць самагубцу за межамі могілак. У ім адзначалася, што пахаванне самагубцы на агульных могілках “нарушает канон наш <...> в нашем законе нельзя класть на кладбище висельника”. Таму абшчына прасіла “выбрать висельника из нашего кладбища” каб “висельник не лежал бы там, где лежат христиане наши”. У сувязі з гэтым ВСС даў распараджэнне агарадзіць ўчастак могілак, дзе пахаваны самагубца, і зрабіць у яго асобны ўваход з боку дарогі. Гэтае адгароджанае месца ў наступным павінна стаць месцам пахавання самагубцаў. Аднак такое рашэнне не задаволіла абшчыну і яны ізноў накіравалі прашэнне у ВСС каб выкапаць висельніка і перапахаваць яго ў іншым месцы².

² Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA). – F. 1681. Ap. 1. B. 174. – L. 65–66, 67–68r, 73–73r, 79.

Трэба заўважыць, што ў стараверскага насельніцтва рэгіёна не толькі самагубства разглядалася як непажаданы варыянт смерці. Гэта датычылася таксама і нехрышчоных дзяцей. Як і самагубцаў, іх забаранялася хаваць на агульных могілках. Іншы раз такіх нябожчыкаў усё ж хавалі на агульных могілках, але не ў цэнтральнай частцы, а дзе-небудзь з краю. Так, крыніцы паведамляюць пра выпадак, які здарыўся ў 1937 г. у Лаўнікаўскай абшчыне (Браслаўскі раён, у сучасны перыяд не існуе). Адна жанчына-стараверка нарадзіла нежывое дзіця. Згодна з інфармацыяй духоўнага настаўніка, гэтае дзіця пахавалі з краю могілак без выканання абраду: «Родители младенца похоронили в берегу кладбища на указанном им месте без погребения»³. Падобныя асаблівасці фіксаваліся і ў старавераў Літвы: «Если уже некрещеный ребёнок, полагается токо так захоронить, как вот, например, и все эти утопленники, висельники. Его отдельно хоронят и всё [за кладбищенской оградой]. И обязательно его токо вворачивали в чёрную одежду. Он нехрещёный уже» [11, с. 69]. Аднак у позніх апісаннях абраду стаўленне да гэтай катэгорыі памерлых становіцца больш пазітыўным. Нехрышчоныя дзеці перастаюць разглядацца як «нячыстыя», а іх пахаванне адбываецца на агульных могілках. Такая рыса характэрна і для мясцовага беларускага насельніцтва рэгіёна [9, с. 148].

Згодна з матэрыяламі першай паловы ХХ ст., у стараверскага насельніцтва рэгіёна і некаторыя іншыя варыянты смерці, адрозныя ад «свай» смерці, расцэньваліся непажаданымі і нават «нячыстымі». Да іх адносілася смерць ад маланкі, а таксама смерць «ад гарэлі». Так, архіўныя крыніцы паведамляюць, што ў жніўні 1929 г. у Ракаўскай абшчыне (у суч. перыяд уваходзіць у г.п. Шаркаўшчына) маланкай забіла чалавека. Але ён да гэтага не быў на споведзі некалькі гадоў. Духоўны настаўнік не рашыўся праводзіць па ім богаслужэнне і перапытваў у ВСС, як быць у такой сітуацыі. На што з ВСС быў адказ, што нельга адпяваць толькі самагубцаў: «запрещается хоронить и отпевать по христианскому обряду лишь самоубийц, умерших же христиан насильственной смертью, хотя перед смертью некоторое время не бывших на покаянии, надлежит хоронить и отпевать безпрекословно»⁴. Такім чынам, у дадзенай сітуацыі бачна суіснаванне народнай традыцыі і кананічных правілаў. Трэба адзначыць, што вызначэнне смерці ад маланкі як «нячыстай» з’яўляецца даволі архаічным і фіксавалася ў многіх славянскіх народаў [12, с. 40, 41, 267]. Такі ж яе характар адзначаўся і мясцовым беларускім насельніцтвам Падзвіння [9, с. 145]. Між тым кананічныя правілы старавераў-беспапоўцаў, як бачна з вышэйпрыведзеных матэрыялаў, такі статус ёй не надавалі. У Кублішчанскай абшчыне ў 1935 г. здарыўся наступны выпадак: старавер памёр, выпіўшы віна ў Новым Пагосце. Урач пастанавіў, што той памёр ад «падучай», на якую пакутваў з дзяцінства, але ўсё адно яго пахавалі без выканання «духоўнага абраду»⁵.

Як сведчаць матэрыялы, да катэгорыі «нячыстых» іншы раз адносіліся і жанчыны, якія памерлі да сарака дзён пасля родаў. Так, у 1930 г. у Свірскай абшчыне здарыўся такі выпадак: «Померла роженица, и поисповедовшись на третий день умерла»⁶. Духоўны настаўнік не стаў яе хаваць і адпяваць, спасылаючыся на кананічныя правілы. Ён са скрухай адзначаў, што адзін з прыхажан усё ж здзейсніў яе адпяванне ў храме: «... человек, знающий священное писание, отпевал погребение над роженицей в молитвенном храме»⁷.

Варта адзначыць, што ў сучасны перыяд ужо не дзейнічаюць былыя забароны, і пахаванне самагубцы адбываецца на агульных могілках. У сучасных палявых матэрыялах адзначаецца таксама паляпшэнне стаўлення да некаторых катэгорыяў заўчасна загінуўшых (ад маланкі, тапельцаў). Такіх памерлых ужо не разглядаюць як «нячыстых»: «Ну, [самагубцаў – А. У.] отвозили на кладбище, даже раньше. А его на кладбище не положено было хоронить, а за кладбищем, в сторонке хоронили... А теперь ни в кого не спрашивают. <...> А если гроза или втопился он нечаяно – это вже ничего...» (в. Каралева Шаркаўшчынскі р-н) [1, с. 159].

Згодна з кананічнымі правіламі, у старавераў-беспапоўцаў забаранялася здзяйсняць пахаванне па царкоўнаму чыну тых, хто памёр без пакаяння (хаця яно магло іншы раз і не ўлічвацца; гл. вышэй адказ ВСС у 1929 г. Ракаўскай абшчыне). Таму сярод стараверскага насельніцтва Паўночна-Заходняй Беларусі існавала строгае патрабаванне паспавядацца перад смерцю. Сповядзь перад смерцю – вельмі важны акт для мясцовых старавераў, на які пастаняна звярталі ўвагу. Нават у скаргах на сваіх духоўных настаўнікаў у міжваенны перыяд мясцовыя стараверы ў якасці страшнага парушэння ўказвалі менавіта іх нежаданне ехаць да паміраючага на споведзь. Так, у 1930-х гг. прыхажане Апідамскай абшчыны (Пастаўскі раён) скардзіліся ў ВСС на тое, што іх духоўны настаўнік шмат разоў не прыязджаў да прыхажанаў пры смерці⁸. Адна прыхажанка з Грыгараўшчынскай абшчыны (Браслаўскі раён, у сучасны перыяд не існуе) перад смерцю казала так: «...если не приедет Видзкий поп и в случае помру, захороните так без погребения и пусть он сам отвечает перед судом небесным»⁹. У сувязі з гэтай асаблівасцю ў матэрыялах справаводства стараверскіх абшчын рэгіёна міжваеннага перыяду даволі часта сустракаюцца выпадкі пахаванняў, якія здзяйсняліся без святара і адпявання. Як сведчаць крыніцы, такая асаблівасць была абумоўлена якраз тым, што памерлы не быў на працягу года на споведзі. Нават сустракаліся такія выпадкі, калі прыхажанін пераязджаў у іншую абшчыну і раптоўна паміраў, а інфармацыя пра яго споведзь адсутнічала, то яго хавалі без святара і адпявання.

³ LCVA. – F. 1681. Ap. 1. B. 186. – L. 36.

⁴ LCVA. – F. 1681. Ap. 1. B. 9. – L. 49-50.

⁵ LCVA. – F. 1681. Ap. 1. B. 8. – L. 267.

⁶ LCVA. – F. 1681. Ap. 1. B. 471. – L. 92.

⁷ LCVA. – F. 1681. Ap. 1. B. 471. – L. 92-92r.

⁸ LCVA. – F. 1681. Ap. 1. B. 171. – L. 75-76r, 85.

⁹ LCVA. – F. 1681. Ap. 1. B. 174. – L. 8.

Традыцыйны пахавальны абрад уключаў рытуальныя дзеянні, якія пачыналіся яшчэ да смерці чалавека. У старавераў усходняй Літвы зафіксаваны даволі архаічная традыцыя, згодна якой нельга, каб чалавек паміраў на ложку. Адчуўшы набліжэнне смерці, старыкі прасілі родных палажыць іх на лаву ці на падлогу, галавой да абразоў, а пасля смерці памерлага паварочвалі нагамі да абразоў – “каб Бог бачыў” [11, с. 63–64]. Такая ж традыцыя зафіксавана і сярод стараверскага насельніцтва Шаркаўшчыны. У гэты час трэба было запальваць свечкі каля абразоў і чытаць “адхадную” малітву: “У староверов обычно если уже видят, что ён умирает, тады ж нясут (раньше ж у хате лаўка была большая такая, широкие лаўки), нясут его на эту лаўку ложут и зовут это которые читать умеют, ну, царкоўную эту молитву и бягут тады за гэтым чалавеком отходную читать. Запальваюць свечки перед иконой и становится читает отходную эту, вот. Ну и умирает” (в. Германавічы Шаркаўшчынскага р-на) [1, с. 221]. Такая традыцыя фіксавалася яшчэ ў сярэдзіне XIX ст. і сярод беларускага насельніцтва Падзвіння [2, с. 209]. Праўда, большасць сучасных апісанняў пахавальнага абраду старавераў не згадваюць такіх рытуальных дзеянняў. У асноўным, як сведчаць рэспандэнты, на гэтым этапе абраду трэба чытаць малітву і даць памерламу ў рукі свечку: “Свечку в руки давали, «Отче Наш» говорили. Мама у меня умирала, я дома была. Тогда я свечку давала ей. И «Отче Наш» читала. Это первоначальная молитва такая есть, «Отче Наш»”¹⁰.

Малюнак 2. – “Чытанне” па памерламу ў час пахавання, другая палова XX ст.
З сямейнага архіва У.П. Васільевай, в. Мілейкі Мёрскага р-на

У асяроддзі старавераў-беспапоўцаў рэгіёна да нашага часу яшчэ захаваліся ўяўленні, што асабліва цяжка паміраюць чараўнікі. Таму для аблягчэння перадсмяротнай агоніі (для “выхаду душы”) чараўнікоў у даху хаты лічылася неабходным рабіць дадатковыя адтуліны (разбіраць страху, столь): “Ну вот у нас у Дзянісах была такая жаншчына, яна очень была чараўніца. І вот яна не магла ўмерець. Вот ужо гаварят умрет, всё. Апяць гаварыт дышае усё. А нада разбіраць паталок і крышу, где яна ляжыць, напоціў яе і ўсё. Тагда гаваріт яна могіт толька памерець. Было такіх многа тут. А цепер, раней так многа было чараўніц. Кароў чаравалі, скока мне была самой...”¹¹. “Я знаю, с паталку даску адрываюць, чтоб умярець, ну, мне не прыходзілася с такім в роду не было, не знаю”¹².

Наступнымі абрадавымі дзеяннямі былі абмыванне і апрананне памерлага. Яшчэ і ў наш час захоўваюцца строгія прадпісанні адносна тых, хто мусіў выконваць гэтыя аперацыі. Катэгарычна забаранялася абмываць і апранаць памерлага родным. У адпаведнасці з традыцыяй, цела памерлага мужчыны павінны абмываць і апранаць мужчыны, а жанчыны – жанчыны. Але ў сучасны перыяд, як сведчаць матэрыялы палявых даследаванняў,

¹⁰ Запісана ў 2019 г. аўтарам ад Ядрэўскай Л.П., 1936 г.нар. у г. Дзісна Мёрскага р-на.

¹¹ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Цімафеевай А.А., 1940 г.н. у в. Фралюўшчына Мёрскага р-на.

¹² Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Васільевай У.П., 1943 г.н. у в. Мілейкі Мёрскага р-на.

гендэрны фактар у гэтай частцы абраду іншы раз не ўлічваецца. Забарона ж родным абмываць і апранаць нябожчыка яшчэ фіксуецца: “Из своей родни нельзя было кому-либо умывать. Тому, кто стол готовит, особенно. Не обмывают те люди. Чужих приглашали – соседей там. Соседи набивались и сами. У нас, например, в Белянах, были две бабки, которые ходили сами. Если им кто накажет, или кто позвонит, кто скажет, чтоб пришли, – придут. Помоют, уложат, оденут”¹³. Але, як сведчаць крыніцы, у сучасны перыяд у шэрагу выпадкаў і гэта забарона не ўлічвалася, таму абмываць і апранаць памерлага маглi іншы раз і родныя нябожчыка [5, с. 53]. У ходзе сучасных палявых даследаванняў яшчэ фіксуюцца і прадпісанні адносна вады, якой мылі памерлага. Згодна з уяўленнямі, такая вада набывае негатыўныя якасці і нават лічыцца “мёртвай вадой”. 3-за веры ў тое, што такая вада можа нашкодзіць жывым, захоўваецца патрабаванне выліваць яе туды, дзе ніхто не ходзіць [1, с. 91; 5, с. 53].

Пасля абмывання памерлага апраналі. Яшчэ пры жыцці пажылыя людзі клапаціліся аб падрыхтоўцы адзення “на смерць”. У пахавальным адзенні захаваліся яшчэ да нашага часу некаторыя рысы традыцыйнага касцюму старавераў рэгіёна. Так, яшчэ і ў наш час фіксуецца патрабаванне хаваць памерлага мужчыну-старавера ў халаце (азяме) і кашулі-касаваротцы, якую падпярэзвалі поясам. У той жа час пахавальнае адзенне жанчыны-стараверкі мусіла ўключаць кашулю, сарафан, “кофту”, хустку, канцы якой не завязвалі, а “закладалі” і прымацоўвалі з дапамогай шпількі. Іншы раз хустку замацоўвалі не шпількай, а “прыцягвалі” ніткай. Адзначалася таксама, што ў мінулым на ногі не абувалі скураны абутак, а толькі “тапочки”: “И покойников одевают. Женщин должен быть сарафан, ну длинный. И шьется блузка. Блузка. Платок не завязывают. Как вот во всех религиях так на узелок. У нас даже в церкви не завязывают. А вот так вот, сюда, чтобы волосы все были скрыты у нас. И вот тут вот приколачкай. Графкай, как мы говорили. Графкай застегивали. Вот. А мужчин оденут... Шьют халат. Ну шерстяной там. Из тонкой-тонкой шерсти шьют халат. Вот так мы отца хоронили. Ну, рубашка... Косоворотка шьется вот”¹⁴. Як сведчаць этнаграфічныя крыніцы, традыцыйнае пахавальнае адзенне жанчын-стараверак рэгіёна было светлага колеру. Разам з тым, яшчэ сярод сталага стараверскага насельніцтва рэгіёна сустракаецца забарона на пахаванне ў адзенні цёмных колераў. Фіксуецца і ўяўленне аб некамафортным “знаходжанні” на “тым” свеце нябожчыцы, якую пахавалі ў цёмным ці каляровым адзенні: “Говорят, что на тым свете если цвяты [цветная ткань], слязам[и] надо будет вымыть, если будет что цветное, не белое... А никто ж не пришёл [с того света], не сказал. Говорят, что слезам; а хто говорит, что будет стоять на солнце, покуль выпекет” (в. Смолаўцы Шаркаўшчынскага р-на) [1, с. 232–233].

Захаваліся і ўяўленні аб тым, што пасмяротнае адзенне выраблялася адмысловым чынам. У старавераў Літвы фіксавалася ўяўленне, што “смертную одежду” трэба было шыць іголкай ад сябе, “на живую нитку” [11, с. 64]. Такія ж уяўленні фіксуюцца і ў старавераў Паўночна-Заходняй Беларусі. Разам з тым, у мясцовага стараверскага насельніцтва пашыраны былі ўяўленні, што пры шыцці такога адзення трэба пазбягаць завязвання вузлакоў. Трэба адзначыць, што ў пасмяротным адзенні старавераў рэгіёна ўвогуле не павінна быць вузлоў, таму хустка ў жанчыны не завязвалася, а замацоўвалася пад падбародкам шпількай (гл. вышэй), а мужчыне не завязвалі гальштук. Па гэтай прычыне нават крыжык іншы раз не надзявалі на шыю, а толькі накладалі: “Кресцік дзеравяный, не завязываецца. На шею набрасываецца во так... Ну вот чулки, можна і чулочкі, можна і насочки... вот і касыначка...”¹⁵.

Вызначальнай рысай памерлага мужчыны-старавера была барада. На гэту асаблівасць звяртаюць увагу як самі стараверы, так і мясцовае беларускае насельніцтва: “Отец почему-то бороду брил. Вот. Но когда заболел – не брился. Потому, что у нас мужчины должны умирать с бородой”¹⁶. У адваротным выпадку, як лічыцца, святар нават можа не адпяваць нябожчыка: “Да, сейчас дзеляют замечание. Если без барады – не будут атпеваць пакойніка. Старавер должен быць абязцельна з бародкай”¹⁷. Так, у старавераў Анікшчайскага раёна Літвы дарослым безбародым мужчынам нават прывязвалі адмысловую бараду з ільну [11, с. 64].

Пасля апранання для нябожчыка рыхталі пасмяротнае ложа. Месца размяшчэння і арыентацыя памерлага ў хаце ў старавераў адрознівалася ад мясцовага беларускага насельніцтва. Як правіла, стараверы размяшчалі нябожчыка тварам да ікон (т.ч. нагамі на покуць): “У нас токо большая разница у похоронах была. Православные и католики кладут покойника головой к иконы, <...> а ногам ко двери, от иконы. А старообразцы кладут ногам к иконы, чтоб лицо смотрело на икону, понимаете? Чтоб он видел икону; не отворачивали его от иконы...” (в. Каралева Шаркаўшчынскі р-н) [1, с. 158]. Шырока захоўваецца і традыцыя класці памерлага не пасярэдзіне хаты, як гэта ў сучасны перыяд пашырана ў беларусаў каталіцкага і праваслаўнага веравызнанняў, а каля сцяны. На такую асаблівасць звяртаюць увагу як самі стараверы, так і мясцовае беларускае насельніцтва: “У нас, католікаў, кладуць сярод хаты і ў праваслаўных тожа, а ў старавераў каля сценкі кладуць. У хрысціян – галавой да іконы”¹⁸.

Як адзначаюць рэспандэнты, абавязковая асаблівасць стараверскага пахавальнага абраду – бесперапыннае чытанне Псалтыра ў час знаходжання нябожчыка ў хаце: “Умрёт человек; умывают его, чисто оденут. Приглашают читальников, читают всю ночь. Общем, пока не закапывают, читают без отхода читают, молятся по им” (в. Смолаўцы Шаркаўшчынскага р-на) [1, с. 232]. Як адзначаецца, у адрозненне ад праваслаўнага і каталіцкага

¹³ Запісана ў 2019 г. аўтарам ад Ядрэўскай Л.П., 1936 г.нар. у г. Дзісна Мёрскага р-на.

¹⁴ Запісана ў 2021 г. аўтарам ад Чарнамордай В.З., 1943 г.н. у аг. Друя Браслаўскага р-на.

¹⁵ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Цылінскай Р.І., 1939 г.н., Паповай Ф.І., 1943 г.н. у в. Більдзюгі Шаркаўшчынскага р-на.

¹⁶ Запісана ў 2021 г. аўтарам ад Чарнамордай В.З., 1943 г.н. у аг. Друя Браслаўскага р-на.

¹⁷ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Цылінскай Р.І., 1939 г.н., Паповай Ф.І., 1943 г.н. у в. Більдзюгі Шаркаўшчынскага р-на.

¹⁸ Запісана ў 2008 г. Якубоўскай Г.В. ад Невяроўскай Г., 1934 г.н. у в. Сэжлы Браслаўскага р-на.

насельніцтва рэгіёна, стараверы чытаюць стоячы: “У іх вот, православных, чытаюць сідзя, а у нас стая каля стала чытаюць. Усю ноч і дзень, пака памрет чытаець. А іх пачытаець троху, тады і нясуць хараніць. У нас красіва хароняць і паюць красіва”¹⁹. У старавераў Шаркаўшчыны такая традыцыя атрымала назву “*стоять стойку*” [1, с. 91] (малюнак 2).

У час знаходжання ў хаце памерлага прыходзяць суседзі і знаёмыя, каб развітацца з ім. На гэтым этапе абраду фіксавалася традыцыя рытуальнага аплаквання нябожчыка, галашэння над ім. Згодна з традыцыяй, галасіць павінна была ўмець кожная жанчына. Акрамя таго, зафіксаваны нават выпадкі запрашэння адмысловых галасільшчыц [5, с. 53].

Важным этапам у сістэме пахавальнай абраднасці з’яўляецца выраб труны (“домовья”). У рэгіёне на сучасным этапе труну не вырабляюць самі, а набываюць у спецыялізаваных крамах і бюро рытуальных паслуг. Аднак сярод стараверскага насельніцтва яшчэ захоўваюцца ўспаміны аб тым, што ў мінулым труну выраблялі самі: “Моют, адзевают. І лежыт, пака спачатку турну сдзелаюць... Самі дзелалі, папка ўмел і дзелал, памагал когды і Нікона харанілі. Есчо такіх тагда не было ў магазіне ў прадажы гробов”²⁰. Як сведчаць крыніцы, труну раней стараверы часта рабілі загадзя, яшчэ пры жыцці. Лічылася, што пакідаць пустой труну было нельга і яе чымсьці засыпалі (як правіла, збожжам): “[А гробы заранее не делали?] Некоторые заранее делали. <...> Сделает и поставит на хату, на чердак, а не, дак у пуню поставит. [Они просто так стояли?] Так стоят. А некоторые, говорят, зерном насыпали” (в. Германавічы Шаркаўшчынскага р-на) [1, с. 222]. У старавераў Літвы гатовую труну таксама засыпалі збожжам, якое кожны год патрэбна было мяняць на збожжа новага ўраджаю, а мінулагадняе раздаваць беднякам. Калі сям’я не магла сабе гэта дазволіць, то труна запаўнялася шчэпкам і апілкамі ад тых дошак, з якіх была зроблена труна, ці сухім лісцем ад бярозавых венікаў. Галоўнае, каб труна не заставалася пустой, бо яна “нябожчыка да сябе цягніць”; па іншай версіі – “там нячыстая сіла тады гуляіць” [11, с. 64]. Сярод старавераў рэгіёна яшчэ ў наш час фіксуецца ўспаміны аб тым, што ў мінулым труну збівалі не жалезнымі цвікамі, а драўлянымі шыпамі: “И давней делали не на гвоздах, а на шипах, на деревянных” (в. Варонка Шаркаўшчынскага р-на) [1, с. 167]. Трэба адзначыць, што гэтая асаблівасць даволі архаічная па паходжанні і звязана з уяўленнямі аб тым, што жалеза “смерць не любіць”, а таму ў многіх славянскіх народаў фіксавалася старадаўняя традыцыя не выкарыстоўваць жалезныя цвікі для вырабу труны [12, с. 205–206].

Да нашага часу захавалася забарона набіваць пер’ем падушку, якую лажылі пад галаву нябожчыка. Згодна з традыцыяй, яе набівалі апілкамі, якія заставаліся пасля вырабу труны, або лісцем ад бярозавых венікаў: “В гроб кладут, пуховую подушку не клали, никогда! Только или с опилочков, где стружки такие есть; или основное, очень хорошо было – с веников берёзовых. Давней же ж венники очень делали. И эти листья <...> и кладут туда; и под низ так настилают” (в. Варонка Шаркаўшчынскага р-на) [1, с. 168].

Труна пасля падрыхтоўкі перамяшчалася ў хату. Аднак перакладанне памерлага ў труну, згодна з традыцыяй, адбывалася толькі на трэці дзень непасрэдна перад пахаваннем. Увесь гэты час памерлы ляжаў на лаве: “Кагда моллюца, пока бацюшка прыезджаіць на 3 дзень, кагда моллюца уже і батюшка і пеўчыце, тагда. А так он лежыт на скамейке”²¹. Як ужо было адзначана вышэй, у старавераў захоўваецца традыцыя аб няўдзе родных у многіх аперацыях пахавальнага абраду (забарона на абмыванне і апрананне памерлага і інш.). Але ў асяроддзі старавераў рэгіёна зафіксавана цікавая традыцыя, калі якраз родныя (дзеці) мусілі перакладаць нябожчыка ў труну: “У нас покойника не ложат сразу в гроб. Нельзя. <...> Ложат покойника на палати. Ну на стол. Как у кого сделано. Специальные делают. В гроб ложат именно перд самой уже. Когда приходят. Когда уже погребение. В день похорон. <...> Тогда гроб. Надо покойника ложить в гроб и должны дети именно положить его. Такой, ну обряд такой”²².

Абавязковымі арыбутамі снараджэння памерлага на той свет у старавераў-беспапоўцаў былі саван і лестаўка (“лесенка”): “Саван надяют, лесенку на руку, хрест на шею вешают. Батюшка бумагу пишет, кладёт на лоб, чтоб приняли его там на тым свете” (в. Смолаўцы Шаркаўшчынскага р-на) [1, с. 232]. “Ну саван у нас абязцельны, нада саван. Ну саван же был у ва ўсіх”²³. Калі кладуць у труну цела, яшчэ накрываюць адмысловым пахавальным пакрывалам. Фотаздымкі 1920 – 1980-х гг. яскрава ілюструюць гэту асаблівасць (малюнак 3, 4). У стараверскіх маленных рэгіёнаў ходзе абследаванняў былі выяўлены такія пакрывалы. У шэрагу выпадкаў, як сведчаць фотаматэрыялы, яго маглі замяняць звычайным пакрывалам.

Пахаванне памерлага ў старавераў-беспапоўцаў Паўночна-Заходняй Беларусі традыцыйна адбывалася на трэці дзень. Такая традыцыя шырока бытуе і сярод мясцовага беларускага насельніцтва. Аднак у старавераў, як правіла, пахаванне адбываецца ў першай палове дня. У той жа час у мясцовага беларускага насельніцтва пахаванне заўсёды адбываецца ў другой палове дня.

¹⁹ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Трафімавай Е.М., 1928 г.н. у в. Ніўнікі Мёрскага р-на.

²⁰ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Цылінскай Р.І., 1939 г.н., Паповай Ф.І., 1943 г.н. у в. Більдзюгі Шаркаўшчынскага р-на.

²¹ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Цылінскай Р.І., 1939 г.н., Паповай Ф.І., 1943 г.н. у в. Більдзюгі Шаркаўшчынскага р-на.

²² Запісана ў 2021 г. аўтарам ад Чарнамордай В.З., 1943 г.н. у аг. Друя Браслаўскага р-на.

²³ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Несцеравай М.О., 1945 г.н. у в. Кублішчына Мёрскага р-на.

Малюнак 3. – Пахаванне ў сям’і старавераў, даваенны перыяд.
З архіва сям’і Несцеравых, в. Кублішчына Мёрскага р-на

Малюнак 4. – Пахаванне ў сям’і старавераў. З сямейнага архіва
Х.Я. Пазняковай, в. Каралева Шаркаўшчынскага р-на

У дзень пахавання для адпявання памерлага запрашаюць духоўнага настаўніка. Як сведчаць крыніцы, іншы раз пахаванне магло адбывацца без святара. Асабліва такая практыка была характэрна для савецкага перыяду. Афіцыйная статыстыка гэтага часу ўвогуле падавала мінімальную колькасць стараверскіх пахаванняў з удзелам святара. Так, за 1960 г. такія пахаванні ў Браслаўскім раёне складалі толькі 6,8% ад усёй колькасці, у Мёрскім – 5,5%, а ў Глыбоцкім – толькі 0,5%²⁴. У абсалютнай колькасці такіх пахаванняў таксама налічвалася няшмат. Так, па Віцебскай вобласці за 1966 г. былі праведзены 192 вочных адпяванняў, а 4 – завочных²⁵. За 1968 г. было налічана 217 вочных адпяванняў і 11 завочных²⁶. У 1984 г. было зафіксавана толькі 154 вочныя адпяванні, у той час як завочных было 69²⁷. Такім чынам, прадстаўленыя за 1960–1980-я гг. даныя паказваюць даволі невялікую колькасць пахаванняў з адпавяваннем святаром (духоўным настаўнікам), а таксама паступовае павелічэнне долі завочных адпяванняў. У той жа час, у параўнанні з іншымі абрадамі сямейнага цыкла (хрышчэннем і вянчаннем), колькасць адпяванняў была куды большай. Канешне, афіцыйная статыстыка не ў поўнай меры адлюстроўвае рэальную карціну ў гэтай сферы. Як сведчаць матэрыялы апытання рэспандэнтаў, фотаматэрыялы, удзел святара ў пахаванні і нават адпяванне памерлага ў храме быў даволі шырока прадстаўлены ў пахавальнай культуры старавераў рэгіёна і ў савецкі перыяд.

Важным этапам пахавальнага абраду з’яўляецца адпраўка памерлага на могілкі. Паводзіны людзей падчас руху працэсіі строга рэгламентаваліся. У першую чаргу гэта датычылася пахавальнага шэсця. Захоўваецца своеасаблівы характар пабудовы пахавальнай працэсіі (малюнак 5). Абавязкова наперадзе пахавальнага шэсця ідзе нехта з крыжам (часцей мужчына). Лічылася, што гэты крыж нельга браць голымі рукамі, а таму яго трымалі праз адмысловы ручнік (гл. малюнкi 1, 5). За ім неслі труну з нябожчыкам, а затым ішоў духоўны настаўнік з пеўчымі. За імі ішлі ўсе астатнія: “Несёт человек хрест, у полотенцу; и несёт упереду хрест. Раньше венков не было; не было венков никаких. Ни цвятов, ни венков. Хрест нясут и покойника. А за покойником идут певчие и батюшка, поют” (г.п. Шаркаўшчына) [1, с. 192].

Малюнак 5. – Пахавальная працэсія, другая палова XX ст.
З сямейнага архіва У.П. Васільевай, в. Мілейкі Мёрскага р-на

²⁴ Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДАВВ). – Ф. 4029. Воп. 1. Спр. 13. – Л. 78.

²⁵ ДАВВ. – Ф. 1439. Воп. 2. Спр. 1. – Л. 41.

²⁶ ДАВВ. – Ф. 1439. Воп. 2. Спр. 8. – Л. 37.

²⁷ ДАВВ. – Ф. 1439. Воп. 2. Спр. 68. – Л. 30.

Як сведчаць крыніцы, у міжваенны і пасляваенны перыяд нярэдка ў старавераў Літвы памерлага не везлі, але неслі на могілкі на руках: “В межвоенные и первые послевоенные годы в некоторых старообрядческих приходах считалось зазорным везти покойника на кладбище на лошадях, а тем более на автомашине – гроб несли односельчане на жердях или носилках, иногда за 10-15 километров” [11, с. 65]. Трэба заўважыць, што такая традыцыя шырока фіксавалася і ў старавераў Паўночна-Заходняй Беларусі. Пра гэта яскрава сведчаць матэрыялы палявых даследаванняў. Пра яе сведчаць і фотаздымкі пахаванняў (гл. малюнак 5). Але, як правіла, яна датычылася вынасу памерлага за межы вёскі: “Т несут далёка туда, дзе аж дом, дарога ў Мількі. Госці ідуць пешком і гроб несут на руках мужыкі... Да, і абязцельна з выхадам на дзевенню, на крыжаванку”²⁸.

У шэрагу выпадкаў, перад тым як ісці на могілкі, нябожчыка яшчэ адпявалі ў храме: “Нясуть у маленькую, паюць провады” (в. Кублішчына Мёрскага р-на) [7, с. 57]. Як сведчаць матэрыялы, у мінулым такая практыка была паўсюднай і разглядалася як абавязковы этап пахавальнай абраднасці. Згодна з традыцыяй і кананічнымі правіламі, у храме не адпявалі самагубцаў, тых, хто пры жыцці вёў «бязбожны» лад і інш., таму адсутнасць магчымасці адпяваць памерлага ў храме іншы раз прыводзіла да сур’ёзных канфліктаў у абшчыне. У гэтай сувязі паказальны прыклад з Мінкавіцкай абшчыны (Браслаўскі раён) міжваеннага часу. Справа ў тым, што абшчынныя могілкі размяшчаліся ў в. Лапушэнішкі, якія знаходзіліся на пэўнай адлегласці ад храма. Больш таго, Мінкавіцкі храм размяшчаўся ў нязручным месцы. Восенню і вясной з-за разліву ручая і балоцістай мясцовасці ў храм вельмі цяжка было дастаўляць памерлых для адпявання. І гэта стала адной з прычын, якая ледзьве не прывяла да раздзялення абшчыны. Частка вернікаў вырашыла нават будаваць новы храм у в. Лапушэнішкі, дзе і знаходзіліся могілкі²⁹.

Як вынікае з матэрыялаў палявых даследаванняў, а таксама архіўных крыніц, абавязковым элементам на этапе адпраўкі памерлага на могілкі (а ў сімвалічным плане – на той свет) было «позвонить с колоколами по умершему». Сведчаннем важнасці такой традыцыі можа быць выпадак, які здарыўся ў Буеўшчынскай абшчыне (Браслаўскі раён) ў міжваенны перыяд. Духоўны настаўнік не пагадзіўся хаваць аднаго прыхажаніна і зачыніў храм. Тады частка вернікаў хацела нават зламаць дзверы храма і ўвайсці ў яго, каб «позвонить с колоколами по умершему»³⁰.

У старавераў прынята хаваць памерлага толькі на сваіх могілках, разам з астатняй сям’ёй. У рэгіёне нават фіксуецца выпадкі, калі нябожчыка для гэтага вязуць з далёкіх мясцін і нават з іншых краін. Трэба заўважыць, што ў структуры стараверскіх могілак выдзяляюцца асобныя сямейныя ўчасткі, якія іншы раз нават абносіліся адмысловай агароджай. Гэта фіксуецца як у сучасны перыяд, так і па больш ранніх матэрыялах. Напрыклад, такая асаблівасць была характэрнай для Апідамскіх могілак (Пастаўскі раён) яшчэ ў 1920-я гг.: “так как у нас с Куклянского общества половина нашего общества хоронится на Апидамском кладбище, имеется в каждыва хозяева свое место обнесено оградой и поставлена памятники в находящихсх обозначенных местах есть место предавать земле усопших”³¹.

Па прыбыцці на могілкі труну здымаюць з воза (у сучасны перыяд – з машыны) і ставяць каля выкапанай магілы. Затым адбываецца малебен і развітанне з памерлым. Пасля гэтага труну апускаюць у магілу. Падчас пахавання ў магілу нярэдка кідалі грошы, тым самым як бы выкупалі для нябожчыка месца на могілках (і тым свеце) [11, с. 65]. Як сведчаць крыніцы, у старавераў рэгіёна да нашага часу паўсюдна фіксуецца традыцыя апускаць труну ў магілу не на вярхоўках, а на адмысловых ручніках (“навінках”, “палаценцах”). Лічылася, што апускаць на вярхоўках нельга: “Пакойніка апускаюць на палаценцах / на вярхоўках апускаць ня будучь” [6, с. 145]. Стараверы ўсходняй Літвы лічылі, што “палаценцы” – гэта шырокі і зручны шлях на той свет, надзейная пераправа праз мора ці раку, якія душа памерлага павінна пераадолець [11, с. 63]. Выкарыстанне “навінак” у старавераў Шаркаўшчынскага раёна іншы раз тлумачылася некамафортным прыбываннем на тым свеце, калі апускаць труну будучь на вярхоўках: “У нас должыны были опускать на навинки называлися. С льна ткали такое полотно, и полотно это тогда у дзве половинки складвалася, и скручивали у трубочку и на навинки потом опускали. Чем опустишь, на том потом на тым свете будеш ходить. А если по верёвке, будеш по веревке ходить. А теперь навинки этих нет, полотнца купляли, полотнца. Ну а у кого нет, и на веревках опускают” (г.п. Шаркаўшчына) [1, с. 310]. У старавераў Літвы гэтае палатно даволі часта кідалі ў магілу, ці пакідалі ў малельні для бедных, а часам забіралі дадому і потым выкарыстоўвалі на пахаванні іншых членаў сям’і – “каб па адной дарозе хадзіць” [11, с. 63]. У большасці мясцовасцяў Беларускага Падзвіння палатно, на якім апускалі труну, забіралі дадому, але часам, як, напрыклад, у в. Кірыліна Браслаўскага раёна, яго аддавалі бедным [5, с. 54].

Пасля таго як труну засыпалі зямлёй, на магіле ўстанаўлівалі крыж, абавязкова “ў нагах”. На гэты конт у старавераў існавала павер’е, згодна якому падчас Другога прышэсця Ісуса Хрыста ўсе праведнікі і грэшнікі паўстануць з магіл, каб ісці на Страшны Суд. Пры гэтым яны будучь паднімацца, трымаючыся за крыж [10, с. 6]. Гэта асаблівасць адрознівала стараверскія могілкі ад мясцовых беларускіх. Нават у праваслаўнага беларускага насельніцтва рэгіёна больш пашыранай была традыцыя ўсталёўваць надмагільны крыж “у галаве”. А таму на гэту рысу пастаянна звяртаюць увагу рэспандэнты: “То есць там бажніца і ставіцца не вот так прямиа, а к бажніце і тагда, кагда ўстаешь, то ўзяў у рукі крэст і пайшоў к Хрысту... Вот, крэст ставіцца ў нагах, а ў католікаў ставіцца,

²⁸ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Цылінскай Р.І., 1939 г.н., Паповай Ф.І., 1943 г.н. у в. Більдзюгі Шаркаўшчынскага р-на.

²⁹ LCVA. – F. 1681. Ap. 1. B. 34. – L. 92r, 102r.

³⁰ LCVA. – F. 1681. Ap. 1. B. 450. – L. 137.

³¹ LCVA. – F. 1681. Ap. 1. B. 350. – L. 31.

чем атлічаецца, у галаву”³². Крыж у старавераў васьміканцовы, што таксама адрознівала стараверскія могілкі ад праваслаўных.

Традыцыйным завяршэннем пахавальнага абраду з’яўляецца памінальнае застолле, якое ладзіцца пасля пахавання. У рэгіёне сярод стараверскага насельніцтва фіксаваліся і выпадкі, калі жалобны стол адбываўся яшчэ да пахавання: “Было ў нас это, я сама яшчэ была, пакойніка вынасілі на вуліцу, вот стаць гроб уже всё, закрыты і в доме уже памінальны стол”³³. Рэспандэнты іншы раз тлумачаць такую асаблівасць вялікай адлегласцю да могілак і нерацыянальнасцю вяртання назад пасля пахавання. Як правіла, памінальны стол ладзіўся пасля пахавання ў хаце памерлага. У сучасны перыяд у рэгіёне жалобная вячэра іншы раз адбываецца ў сталовай ці кавярні. Фіксаваліся выпадкі, калі памінане адбывалася непасрэдна на могілках пасля завяршэння пахавання [5, с. 54].

Перад пачаткам памінальнай вячэры прысутныя чыталі малітвы, успаміналі памерлага, і толькі тады садзіліся за стол. Характэрнай рысай жалобнай вячэры ў старавераў-беспапоўцаў рэгіёна была адсутнасць на стале гарэлка. Аднак у больш познія перыяды, як сведчаць матэрыялы, гэту забарону выконвалі толькі фармальна – каб бутэлек не было на стале: “А водку раньше насілі кружкамі с каморы. ... Ну нельзя было ставіць бутылкі на стол, а цяпер можна і бутылкі ставіць”³⁴. Памінальная трапеза ў наш час яшчэ прадугледжвае прыгатаванне традыцыйных абрадавых страў, сярод якіх у старавераў на першае месца выступае куцця. Да цяперашняга часу сярод стараверскага насельніцтва рэгіёна захоўваецца патрабаванне гатаваць куццю з пшанічнага зерня: “Ну кутью делают. Ну унас кутья как яна, ну пшаніцу атварівают, перямоют, мёду туды і кутья. Ну её памінаць, еслі хто ўмершы, ідут памінаць, ну вот з кутьёй нада”³⁵. “У нас куцья сварана з пшаніцы, мёду ложат, вадзічкай разводзят ну і тады вот...”³⁶. У мінулым, як сведчаць матэрыялы, памінальны стол быў посным. Аднак у сучасны перыяд, як адзначаюць рэспандэнты, гэтай традыцыі ўжо не прытрымліваюцца: “У нас, в старообрядцев, как похороны были; раньше мяса не было, токо рыба была. А теперь уже пошло” (в. Каралева Шаркаўшчынскі р-н) [1, с. 158]. Традыцыя ў посным памінальным стале фіксавалася таксама ў старавераў Літвы [11, с. 66].

Заклучэнне. Падводзячы высновы, неабходна адзначыць, што стараверская супольнасць з’яўляецца неад’емнай часткай этнакультурнага ландшафту Паўночна-Заходняй Беларусі. За больш чым трохсотгадовы перыяд пражывання на гэтых землях сфарміравалася ўнікальная этнаканфесійная група з адметнымі культурнымі традыцыямі. Найбольш выразна этнакультурная спецыфіка рускіх старавераў у рэгіёне прасочваецца ў элементах духоўнай культуры, сярод якіх асаблівае месца займае пахавальны абрад. Пахавальная абраднасць старавераў Паўночна-Заходняй Беларусі з’яўляецца неад’емнай часткай іх культуры, якая захавала нямаля архаічных элементаў і ўяўленняў, праяўляе рысы ўласна рускай этнічнай культуры, але ў той жа час мае шмат падабенстваў з традыцыямі мясцовага беларускага насельніцтва. Даследаванне паказала, што нават на сучасным этапе пахавальны абрад старавераў рэгіёна ўключае вялікую колькасць традыцыйных элементаў, характэрных яшчэ для абраднасці XIX – пачатку XX ст. Як вынікае з аналізу матэрыялаў, на рытуалы гэтага цыклу значны ўплыў аказвалі (і працягваюць аказваць) рэлігійныя нормы і асаблівасці веравучэння старавераў. Гэта прадвызначыла захаванне традыцыйнай структуры і паслядоўнасці абраду, а таксама праявілася ў наяўнасці характэрных частак, элементаў і рытуальных дзеянняў. Аналіз матэрыялаў паказаў, што ў пахавальным комплексе старавераў відавочна прасочваюцца і ўласна рускія этнічныя традыцыі, якія таксама фіксуюцца ў стараверскага насельніцтва суседніх рэгіёнаў Літвы. Разам з тым, у гэтай частцы культуры маюцца агульныя рысы з мясцовым беларускім насельніцтвам. Гэта абумоўлена не толькі этнакультурным узаемадзеяннем, але і шэрагам агульных заканамернасцей развіцця сямейнай абраднасці ва ўсходнеславянскага насельніцтва. Аналіз матэрыялаў таксама паказаў істотную эвалюцыю абраду, у параўнанні нават з архіўнымі матэрыяламі першай паловы XX ст. На сучасным этапе адзначаецца знікненне шэрагу частак і этапаў абраду, асобных элементаў і рытуальных дзеянняў.

ЛІТАРАТУРА

1. Адамкович А. Фольклор старообрядцев Шарковщины (социоллингвистический аспект): магист. работа; Вильн. пед. ун-т. – Вильнюс, 2008. – 321 с.
2. Анимеле Н. Быт белорусских крестьян // Этнографический сборник. – 1854. – Вып. II. – С. 111–268.
3. Байбурун А.К. Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов. – СПб.: Наука, 1993. – 240 с.
4. Глыбоччыны духоўнасці глыбіні: Народная духоўная культура Глыбоцкага раёна / аўт. кал.: В.С. Новак [і інш.]; пад агул. рэд. В.С. Новак. – Мінск: БЕЛТА, 2014. – 304 с.
5. Горбацкий А.А., Добжинская Т.В. Семейные похоронные обряды старообрядцев Витебщины в конце XIX – первой половине XX вв. (по материалам историко-этнографических экспедиций) // Вестник Полоцкого государственного университета. Сер. А. Гуманитарные науки. – 2005. – № 1. – С. 52–54.
6. Минина Н.Е. Говор и материальная культура старообрядцев Витебщины (ареальный аспект) // Белорусское Поозерье: язык и духовная культура. – Минск, 2001. – С. 135 – 151

³² Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Цылінскай Р.І., 1939 г.н., Паповай Ф.І., 1943 г.н. у в. Більдзюгі Шаркаўшчынскага р-на.

³³ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Цылінскай Р.І., 1939 г.н., Паповай Ф.І., 1943 г.н. у в. Більдзюгі Шаркаўшчынскага р-на.

³⁴ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Цылінскай Р.І., 1939 г.н., Паповай Ф.І., 1943 г.н. у в. Більдзюгі Шаркаўшчынскага р-на.

³⁵ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Несцеравай М.О., 1945 г.н. у в. Кублішчына Мёрскага р-на.

³⁶ Запісана ў 2022 г. аўтарам ад Цімафеевай М.П., 1944 г.н. у в. Фралоўшчына Мёрскага р-на.

7. Минина Н.Е. «Нам всем подобает умирать за единый язык...»: (о взаимосвязи языка и обрядности в старообрядческом социуме) // Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава. – 2004. – № 4(34). – С. 56–60.
8. Овсейчик В.Е. Погребальная обрядность белорусского сельского населения Подвинья на современном этапе // Этнография. – 2021. – № 2(12). – С. 52–71.
9. Овсейчик В.Е. «Нечистые» покойники в представлениях населения белорусско-русского (Полоцко-Псковского и Витебско-Смоленского) пограничья // Studia mythologica Slavica. – 2022. – Vol. 25. – S. 141–163.
10. Паншина А. Старообрядцы // Витебский курьер. – №35 (322). – 23 августа. – 1996. – С. 6.
11. По заветам старины. Мифологические сказания, заговоры, поверья бытовая магия старообрядцев Литвы. Издание подготовил Ю.А. Новиков. – СПб.: Тропа Троянова, 2005. – 296 с.
12. Седякова О.А. Поэтика обряда: Погребальная обрядность восточных и южных славян. – М.: Индрик, 2004. – 320 с.
13. Толстая С.М. Семантические категории языка культуры: Очерки по славянской этнолингвистике. – М.: Книж. дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 368 с.
14. Хурсан Т.І. Стараабраднакі Беларусі: мінулае і сучаснасць. – Мінск: Белар. навука, 2020. – 175 с.

Паступіў 21.10.2025

**ТРАДИЦИОННАЯ ПОГРЕБАЛЬНАЯ ОБРЯДНОСТЬ
СТАРОВЕРОВ СЕВЕРО-ЗАПАДНОЙ БЕЛАРУСИ
(НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ПОЛЕВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ НАЧАЛА XXI В.)**

*канд. ист. наук, доц. В.Е. ОВСЕЙЧИК
(Полоцкий государственный университет имени Евфросинии Полоцкой)*

Статья посвящена характеристике традиционной погребальной обрядности староверов Северо-Западной Беларуси. Основой для работы стали материалы современных фольклорно-этнографических исследований, проведенных в среде старообрядцев региона. Для исследования также привлечены и более ранние материалы и архивные источники. В статье выявлена традиционная структура похоронного обряда, охарактеризованы его основные этапы и ритуальные действия, прослежена эволюция погребального обряда в течение второй половины XX – начала XXI в. Приходим к выводу, что даже на современном этапе эта часть народной культуры староверов сохраняет немало архаичных черт. Как следует из анализа материалов, на похоронный обряд значительное влияние оказывали религиозные предписания и нормы староверов, что предопределило его структуру и повлияло на комплекс представлений и ритуальных действий. Эта особенность характерна и для современного периода. Анализ материалов также показал, что в структуре погребального обряда староверов явно прослеживаются собственно русские этнические традиции.

Ключевые слова: погребальная обрядность, старообрядцы, Северо-Западная Беларусь, ритуал, похороны, традиция, эволюция.

**TRADITIONAL FUNERAL RITUALITIES OF THE OLD BELIEVERS
OF NORTHWESTERN BELARUS (BASED ON FIELD RESEARCH IN THE EARLY 21ST CENTURY)**

*U. AUSEICHYK
(Euphrosyne Polotskaya State University of Polotsk)*

This article examines the traditional funeral rites of the Old Believers of northwestern Belarus. This work draws on materials from modern folklore and ethnographic research conducted among Old Believers in the region. Earlier materials and archival sources were also used. The article identifies the traditional structure of the funeral rite, characterizes its main stages and ritual actions, and traces the evolution of the funeral rite during the second half of the 20th and early 21st centuries. We conclude that even today, this aspect of Old Believer folk culture retains many archaic features. As revealed by the analysis of the materials, the funeral rite was significantly influenced by the religious prescriptions and norms of the Old Believers, which determined its structure and influenced the complex of beliefs and ritual actions. This characteristic persists into the modern period. The analysis of the materials also revealed that the structure of the Old Believers' funeral rite clearly reflects distinctively Russian ethnic traditions.

Keywords: funeral rites, Old Believers, northwestern Belarus, ritual, funeral, tradition, evolution.